

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Νομική Σχολή
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημοσίου Δικαίου
Ακαδημαϊκό Έτος 2014-2015
Συγκριτικό και Ευρωπαϊκό Δημόσιο Δίκαιο
Διδάσκων: Γ. Γεραπετρίτης

*Η διαχείριση της διαφορετικότητας και του
πολυπολιτισμικού φαινομένου στο Σύνταγμα της Ινδίας*

Επιμέλεια: Γιώργος Νικολού (Α.Μ. 758)

Αθήνα
Μάιος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Εισαγωγή

- A. Δημογραφικά στοιχεία σελ. 3
- B. Ιστορική προσέγγιση σελ. 4

II. Το οργανωτικό τμήμα του Συντάγματος

- A. Το συνταγματικό κείμενο σελ. 6
- B. Ομοσπονδιακό ή ενιαίο κράτος; σελ. 7
- Γ. Οι τρεις εξουσίες σελ. 9
  - 1. Η νομοθετική εξουσία σελ. 9
  - 2. Η εκτελεστική εξουσία σελ. 10
  - 3. Η δικαστική εξουσία σελ. 11

III. Τα δικαιώματα εντός του συνταγματικού χάρτη

- A. Ισότητα και διαφορετικότητα σελ. 12
- B. Ελευθερία και ενότητα σελ. 14

IV. Συμπεράσματα σελ. 16

Βιβλιογραφία σελ. 18

I. Εισαγωγή

A. Δημογραφικά στοιχεία

Η Ινδία αποτελεί ίσως το αρχετυπικό στην ιστορική του εξέλιξη και σύγχρονη του απόληξη παράδειγμα μιας παντοειδούς πολυμορφίας: εθνοτικά, γλωσσικά, θρησκευτικά, πολιτισμικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά η απίθανη συγκέντρωση των επί μέρους διαφορετικότητων αποτελεί, κατά τρόπο ειρωνικό, το μοναδικό κοινό σημείο των χαρακτηριστικών της χώρας. Είναι έτσι το δεύτερο πολυπληθέστερο κράτος στον κόσμο, με 1.250.000.000 κατοίκους, μετά την Κίνα (την οποία και προβλέπεται να ξεπεράσει έως το 2025, χάρη στους ακόμη ταχείς ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού της) και, συνεπώς, η «μεγαλύτερη δημοκρατία του πλανήτη», όπως χαρακτηριστικά λέγεται. Πάνω από 50 πόλεις της μετρούν πληθυσμό μεγαλύτερο του ενός εκατομμυρίου κατοίκων, ενώ έρχεται έβδομη σε γεωγραφική έκταση στην παγκόσμια κατάταξη, με 3.287.000.000 τ. χλμ. Το συνολικό της Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν είναι το 10^ο μεγαλύτερο στον κόσμο, κατά κεφαλήν προσδιοριζόμενο, όμως, είναι μόλις 125^ο παγκοσμίως, γεγονός που αποδίδει την ακραία φτώχεια υπό την οποία διαβιούν ευρέα τμήματα του πληθυσμού της. Σύμφωνα δε με πρόσφατες μελέτες έχει στη διάθεσή της τον 4^ο ισχυρότερο στρατό παγκοσμίως¹.

Η πολυδιάσπαση αυτών των κολοσσιαίων μεγεθών, ιδίως δε του πληθυσμιακού, όταν προσεγγισθούν με βάση επί μέρους κριτήρια δίνει την εικόνα ενός απόλυτου και αλληλοτεμνόμενου μωσαϊκού. Η χώρα αριθμεί περίπου 400 φυλές, ενώ μολονότι στο επίπεδο της θρησκείας οι Ινδουιστές συνιστούν τη συντριπτική πλειοψηφία (80.5%), συνυπάρχουν μαζί με πληθώρα άλλων θρησκειών, εκ των οποίων οι κυριότερες είναι το Ισλάμ (13.4%), ο Χριστιανισμός (2.3%), οι Σιχ (1.9%) και ο Βουδισμός (1.9%). Το σκληνικό καταγωγικού κατατεμαχισμού επιτείνει η γλωσσική πολυμορφία, καθώς τα Ινδικά (τα οποία μαζί με τα αγγλικά συναποτελούν τις δύο επίσημες γλώσσες της Ινδικής Δημοκρατίας, οι οποίες χρησιμοποιούνται από την Κεντρική Κυβέρνηση) μιλάει μόλις το 45% του πληθυσμού. Πέραν αυτών υπάρχουν ακόμη 28 γλώσσες με πάνω από 1 εκατομμύριο ομιλητές, ενώ υφίστανται 22 συνταγματικά αναγνωρισμένες γλώσσες,

---

¹ <http://www.businessinsider.com/11-most-powerful-militaries-in-the-world-2014-4>

αναγνωρισμένες από τις αντίστοιχες περιφέρειες (states)· σύμφωνα με εθνογραφικές μελέτες ο συνολικός αριθμός των ομιλούμενων στην Ινδία γλωσσών ξεπερνάει τις 400², ενώ ας σημειωθεί ότι ο όρος «ινδικά» είναι σχηματικός, καθ' όσον αναφέρεται σε σύνολο αριετών περαιτέρω διαλέκτων. Τέλος, η χώρα, παρά την έντονη προϊούσα οικονομική της ανάπτυξη, που ανέρχεται σε ρυθμούς 6-7% του ΑΕΠ³, εξακολουθεί να καταγράφει υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού, ανερχόμενα στο 26% του πληθυσμού, παρότι η μείωση από το 88% του 1947, οπότε και επήλθε η ανεξαρτητοποίηση από τη βρετανική κυριαρχία, φαντάζει τεράστια, αλλά και να αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα φτώχειας (25% του πληθυσμού ή περίπου 300 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν με κάτω από 1,25 δολλάρια την ημέρα), μολονότι και εν προκειμένω η οικονομική μεγέθυνση και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου είχαν ευεργετικά αποτελέσματα.

B. Ιστορική προσέγγιση

Το ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο θα αναπτυχθεί παρακάτω, αντανάκλα την πάγια διαίρεση της Ινδικής χερσονήσου σε πολλά μικρά επί μέρους κρατίδια, τα οποία κυβερνούσαν τοπικοί ηγεμόνες, καθ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας της. Περί τον 9^ο και 10^ο μ.Χ. αιώνα αρχίζει μια περίοδος μακράς επικυριαρχίας της Ινδίας από ξένους κατακτητές (οι οποίοι, ωστόσο, αντιλαμβανόμενοι συνήθως την ιδιαιτερότητα της χώρας θα φρόντιζαν να καταλείπουν πάντοτε ευρέα περιθώρια αυτονομίας στους γηγενείς πληθυσμούς), η οποία δεν θα ολοκληρωθεί παρά το 1947. Οι πρώτοι ήταν οι Μουσουλμάνοι, οι οποίοι προωθήθηκαν πέραν του Ινδού Ποταμού, οδηγώντας στην εγκαθίδρυση του Σουλτανάτου του Δελχί το 1206 μ.Χ., οι οποίοι ωστόσο σεβάστηκαν τα έθιμα και τις παραδόσεις του πληθυσμού. Αντίθετα, ιδιαίτερα βίαιη ήταν η προώθηση του Ταμερλάνου και των ορδών του προς την Ινδία, η οποία με τη σειρά της εξασθένησε το Σουλτανάτου, ευνοώντας την ανάδυση της Αυτοκρατορίας της Vijayanagara, η οποία αναδείχθηκε στο νότιο τμήμα της Ινδίας και διήρκεσε από το 1336 έως το 1646. Κατά την περίοδο από το 16^ο αιώνα έως το 1857 το μεγαλύτερο τμήμα της Ινδίας κυβερνήθηκε από μία μικτή περσικο-μογγολική μουσουλμανική αυτοκρατορική δυναστεία, διάστημα το οποίο χαρακτηρίστηκε από οικονομική και πολιτισμική άνθηση.

---

² <http://www.ethnologue.com/country/IN>

³ http://articles.economictimes.indiatimes.com/2015-04-28/news/61616013_1_gdp-growth-india-development-update-credit-growth

Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα είχε ξεκινήσει η διείσδυση των Ευρωπαίων στην περιοχή, κυρίως με τη δημιουργία εμπορευματικών σταθμών από την Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών, η οποία αναζητούσε πρόσβαση στις πρώτες ύλες της χερσονήσου και, αφού κατέλαβε τον έλεγχο της περιοχής της Βεγγάλης, έφτασε στα 1820 να ελέγχει, μέσω του στρατιωτικού βραχίονα που είχε αναπτύξει, το μεγαλύτερο τμήμα της Ινδίας. Η μέριμνα της Εταιρείας δεν αφορούσε πια μόνο ζητήματα εμπορικών συναλλαγών, αλλά βαθμιαία επεκτάθηκε και σε εκπαιδευτικά, πολιτιστικά και κοινωνικά θέματα, αναβαθμιζόμενη έτσι σε ουσιαστική επικυριαρχία επί του γηγενούς πληθυσμού. Η κατάσταση αυτή δεν έγινε ανεκτή και πυροδότησε την Εξέγερση του 1857, κλονίζοντας την εξουσία της Εταιρείας, η οποία διαλύθηκε, με αποτέλεσμα η χώρα να υπαχθεί άμεσα στην κυριαρχία του βρετανικού στέμματος.

Η νέα περίοδος χαρακτηρίστηκε, ιδίως μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, από εντόνως κατασταλτικές πολιτικές των Βρετανών κυβερνητών έναντι του τοπικού στοιχείου, γεγονός που προκάλεσε την εκδήλωση του διάσημου κινήματος μη-βίας και μη-συνεργασίας των Ινδών υπό το Μαχάτμα Γκάντι. Τελικώς, υπό την πίεση της μη-συνεργασίας εκ μέρους του Κογκρέσου (που είχε ιδρυθεί ήδη από το 1885), της σημαντικής συνεισφοράς της χώρας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό των Βρετανών, αλλά και την ανάδυση του μουσουλμανικού ριζοσπαστισμού, η χώρα κέρδισε την ανεξαρτησία της το 1947 (μαζί με το Πακιστάν, το ισλαμικό κομμάτι της κυρίως χερσονήσου). Έκτοτε, η Ινδία έχει αποδυθεί με επιτυχία σε έναν αξιοθαύμαστο αγώνα να προσεγγίσει τον αναπτυγμένο κόσμο σε όρους υποδομών, οικονομικής ανάπτυξης και θεμελιωδών παροχών, με το δυσθεώρητο των μεγεθών της, εντούτοις, να καθιστά το εγχείρημα ιδιαίτερα δυσχερές. Ο βασικός πολιτικός παίκτης από την ανεξαρτησία και εντεύθεν ήταν το Εθνικό Κόμμα του Κογκρέσου⁴, το οποίο ίδρυσε ο Γιαβαχαρλάλ Νεχρού και κληρονομείται έκτοτε διαδοχικά από τους απογόνους του, την Ίντιρα Γκάντι, το Ρατζίβ Γκάντι, τη Σόνια Γκάντι και, εσχάτως, το γιο της τελευταίας, Ραούλ Γκάντι· ως σημειωθεί ότι μόλις το 2014 το αντίπαλο κεντροδεξιό κόμμα μπόρεσε να σχηματίσει για πρώτη φορά αυτοδύναμη κοινοβουλευτικά κυβέρνηση.

---

⁴ Md. Ayub Mallick, "Indian Federation and the Multicultural Context" (2013), *Journal of Management & Public Policy*, 27, 32.

II. Το οργανωτικό τμήμα του Συντάγματος

A. Το συνταγματικό κείμενο

Το Σύνταγμα της Ινδίας ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ το 1950, τρία χρόνια μετά την ανεξαρτητοποίηση της χώρας. Πρόκειται για το μακροσκελέστερο Σύνταγμα της υφηλίου, με 448 άρθρα, χωρισμένα σε 25 κεφάλαια, ακολουθούμενα από 12 λίστες (κυρίως ειδικότερων ρυθμίσεων και προνομίων των περιφερειών) και 5 παραρτήματα, σε ένα σύνολο 120.000 σχεδόν λέξεων. Αρχικά στοιχεία αντλήθηκαν από συντακτικούς επί της ουσίας νόμους της βρετανικής επικυριαρχίας, με βασικότερο το «Government of India Act» του 1935, ο οποίος παρότι δεν εφαρμόστηκε σε όλη του την έκταση δάνεισε τα βασικά χαρακτηριστικά της συνταγματικής αρχιτεκτονικής στο κείμενο του 1950. Οι εργασίες της Εθνοσυνέλευσης, που είχε αναδειχθεί το 1947, διήρκεσαν σχεδόν τρία χρόνια και το κείμενο πρωτοδιατυπώθηκε τόσο στα αγγλικά όσο και σε επίσημη μετάφραση στα ινδικά.

Το Σύνταγμα είναι εξαιρετικά λεπτομερειακό στον τρόπο με τον οποίο κατανέμει την εξουσία, ενώ ο χαρακτήρας του είναι μάλλον αυστηρός, παρότι από την κατάρτισή του έχει αναθεωρηθεί ήδη 98 φορές (καθ' όσον η αναθεώρηση αφορά στην πλειονότητα των περιπτώσεων ζητήματα που σε άλλα κράτη ρυθμίζονται σε επίπεδο κοινού νόμου). Για την αναθεώρησή του απαιτείται η πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών και των δύο Βουλών, η οποία, παράλληλα, δεν πρέπει να είναι μικρότερη των 2/3 των παρόντων, ενώ χρειάζεται και η συναίνεση του Προέδρου της Δημοκρατίας⁵ (ας σημειωθεί, μολαταύτα, πως για σειρά διατάξεων απαιτείται επικύρωση της αναθεώρησης τουλάχιστον από τις μισές περιφέρειες, προκειμένου αυτή να καταστεί ενεργή⁶). Το ίδιο το κείμενο στο προοίμιό του ορίζει πως η Ινδία είναι μια «κυρίαρχη, σοσιαλιστική, κοσμική, ρεπουμπλικανική δημοκρατία», σε μια διατύπωση που αναδεικνύει την εν ισότητι ενότητα ως προέχον στοιχείο συγκρότησης του νέου κράτους και επαναλαμβάνει πανηγυρικά το τρίπτυχο της γαλλικής επανάστασης⁷.

---

⁵ Mahendra P Singh and Surya Deva, “The Constitution of India: symbol of unity in diversity” (2005), Yearbook of Public Law, Germany, 649, 682.

⁶ Άρθρο 368 του Ινδικού Συντάγματος, (2) (a) to (e)

⁷ Άρθρο 368 του Ινδικού Συντάγματος: «WE, THE PEOPLE OF INDIA, having solemnly resolved to constitute India into a SOVEREIGN SOCIALIST SECULAR DEMOCRATIC REPUBLIC and to secure to all its citizens:

B. Ομοσπονδιακό ή ενιαίο κράτος;

Τυπικά το σύστημα της Ινδίας είναι ομοσπονδιακό, τμήμα της θεωρίας όμως έχει προοριστεί τη σύλληψή του ως ημι-ομοσπονδιακού, κατά τη σχετική διατύπωση⁸. Ενώ, η εξουσία όντως κατανέμεται μεταξύ του εθνικού κέντρου και των 36 περιφερειών/πολιτειών⁹ (οι οποίες με τη σειρά τους χωρίζονται σε 29 πολιτείες και 7 εδαφικές περιφέρειες, με κύρια διαφορά μεταξύ των δύο ότι οι δεύτερες υπάγονται απευθείας στην εξουσία της κεντρικής κυβέρνησης και δεν εκλέγουν κυβερνήτη-ωστόσο, στο πλαίσιο της παρούσας ανάπτυξης, η διάκριση δεν έχει ιδιαίτερη σημασία), η κατανομή αυτή έχει ρητή κατοχύρωση στο Σύνταγμα, η νομοθετική εξουσία ασκείται από δύο Βουλές, η δικαστική είναι ιδιαίτερα ενισχυμένη, εντούτοις κάποιες ιδιαίτερες εξουσίες του εθνικού κέντρου αποτρέπουν τη μονοσήμαντη καταχώρηση του κράτους ως «ομοσπονδιακού»¹⁰. Έτσι, δεν υφίστανται παράλληλα δικαιοδοτικά συστήματα μεταξύ κέντρου και περιφερειών (όπως στο ομοσπονδιακό πρότυπο των ΗΠΑ), αλλά ένα ενιαίο σύστημα, οι κυβερνήτες των περιφερειών διορίζονται από τον Πρόεδρο της Ινδίας (μολονότι την πραγματική εξουσία ασκούν οι αναδεικνυόμενοι πρωθυπουργοί των περιφερειών, από κοινού με τα υπουργικά τους συμβούλια), υπάρχει ενιαίο Σύνταγμα (και όχι και πολιτειακά), ενώ κρίσιμη είναι η εξουσία του κέντρου να αναρρυθμίζει κατά τη βούλησή του τα όρια και την έκταση των περιφερειών.¹¹ Επιπλέον, το άρθρο 356 διαλαμβάνει ουσιαστικά περί ρήτρας επανόδου των εξουσιών της περιφέρειας στο εθνικό κέντρο, σε περίπτωση που «η διακυβέρνηση της περιφέρειας δεν μπορεί να αχθεί εις πέρας, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του Συντάγματος»¹² (ουσιαστικά σε περίπτωση αποτυχίας λειτουργίας της συνταγματικής μηχανικής), διάταξη που έτυχε μάλιστα συχνής εφαρμογής κατά το παρελθόν σε επείγουσα περίπτωση, το σύστημα μπορεί έτσι να τραπεί διαμιάς από ομοσπονδιακό σε ενιαίο, έστω κι αν η εφαρμογή τελεί υπό την ανάγκη συνδρομής αυστηρών προϋποθέσεων. Όπως σημειώθηκε, το ίδιο το Σύνταγμα ορίζει ρητά τα ζητήματα για τα οποία υφίσταται ρυθμιστική αρμοδιότητα του κεντρικού κράτους (97 τον αριθμό), τα αντίστοιχα για τα οποία υφίσταται ρυθμιστική αρμοδιότητα των περιφερειών (66,

---

JUSTICE, social, economic and political; LIBERTY of thought, expression, belief, faith and worship; EQUALITY of status and of opportunity; and to promote among them all FRATERNITY assuring the dignity of the individual and the unity and integrity of the Nation; IN OUR CONSTITUENT ASSEMBLY this twenty-sixth day of November, 1949, do HEREBY ADOPT, ENACT AND GIVE TO OURSELVES THIS CONSTITUTION.»

⁸ Anurag Tripathi, *Federal Structure of Indian Constitution*, National Law University, Orissa, 6.

⁹ Anurag Tripathi, *Federal Structure of Indian Constitution*, National Law University, Orissa, 3.

¹⁰ Κατά καιρούς έχουν προταθεί διάφοροι όροι για το χαρακτηρισμό Συντάγματος και πολιτεύματος. Μεταξύ αυτών “unitary”, “quasi-federal”, federal in form but unitary in substance”, “cooperative federation”.

¹¹ Singh and Deva, *supra* (n.6), 678.

¹² Άρθρο 356 Ινδικού Συντάγματος.

αντίστοιχα), ενώ υπάρχει κι ένα τρίτο πεδίο επαφής, με 47 συντρέχοντα ζητήματα, για τα οποία αμφότεροι είναι αρμόδιοι να νομοθετήσουν, σε περίπτωση δε θετικής σύγκρουσης κρατεί ο ομοσπονδιακός νόμος¹³.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η δύσκολη αυτή άσκηση ισορροπίας του δυϊστικού συστήματος οργάνωσης του κράτους ανταποκρίνεται τόσο στην ανάγκη προσαρμογής του στις εκάστοτε περιστάσεις (κατά δε τη διατύπωση του βασικού συντάκτη του Ινδικού Συντάγματος, Καθηγητή Ambedkar, “the Constitution can be both unitary as well as federal according to the requirements of time and circumstances”¹⁴) όσο και στις καταβολές συγκρότησης του Ινδικού κράτους, ως ενιαίου -σε επίπεδο ιστορικών και πολιτισμικών εμπειριών- υποκειμένου, και κατ’ αυτόν τον τρόπο στην υιοθέτηση ενός «συνεργατικού ομοσπονδιακού συστήματος», σε αντίθεση προς τις ΗΠΑ όπου η απουσία κοινών ιστορικών εμπειριών οδήγησε στη συγκρότηση ενός μάλλον ανταγωνιστικού - ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια- μοντέλου μεταξύ κυβερνητικού κέντρου και πολιτειών και σε μια διεκυστίνδα ως προς το εύρος των απονεμηθεισών εξουσιών. Πρόκειται, σύμφωνα με μια άποψη για μια μορφή συναινετικής ομοσπονδίας, ενός consociationalism, η οποία προσπαθεί να δει τη διαφορετικότητα των επί μέρους στοιχείων μέσα στο πνεύμα μιας αφομοιωτικής, ενιαίας κρατικής οντότητας¹⁵.

---

¹³ Singh and Deva, *supra* (n.6), 679.

¹⁴ Dr Ambedkar, VII *CADs* 33-34.

¹⁵ Mallick, *supra* (n.5), 31.

Γ. Η διάκριση των εξουσιών

1. Νομοθετική εξουσία

Όπως σημειώθηκε η νομοθετική εξουσία ασκείται από δύο Βουλές (bicameralism) (τυπικά, και τον Πρόεδρο), γεγονός που είναι σύνηθες στα ομοσπονδιακά κράτη, κυρίως εν όψει της προσπάθειας να εξισορροπηθεί η αναλογική πληθυσμιακή εκπροσώπηση της κάτω Βουλής με τη σταθερή ανά πολιτεία/εκπροσώπηση της άνω Βουλής (ΗΠΑ, Βουλή των Αντιπροσώπων-Γερουσία). Η Βουλή του Λαού(/των Αντιπροσώπων) (κάτω Βουλή) [Lok Sabha] αναδεικνύεται μέσα από άμεση, περιοδική ανά πενταετία εκλογή, ανάλογα προς τον πληθυσμό της κάθε περιφέρειας, ενώ το σύνολο των εδρών της ανέρχεται σε 543. Ειδική συνταγματική πρόβλεψη υφίσταται για την εκπροσώπηση στη Βουλή των προκαθορισμένων καστών και φυλών (βλ. και παρακάτω) κατά τρόπο τουλάχιστον ανάλογο προς τον πληθυσμό τους¹⁶. Η άνω Βουλή ή Συμβούλιο των Περιφερειών [Rajya Sabha] αριθμεί 250 μέλη, εκ των οποίων 235 εκλέγονται από τις τοπικές Βουλές των περιφερειών (μολονότι, παραδόξως, οι περιφέρειες δεν εκπροσωπούνται ισότιμα στην άνω Βουλή, υπάρχει ένα στοιχείο άμβλυνσης της αναλογικής πληθυσμιακής τους εκπροσώπησης) και 12 διορίζονται απευθείας από τον Πρόεδρο της χώρας¹⁷. Πρόεδρος της είναι ex officio ο Αντιπρόεδρος της Ινδίας, κατά την αντίστοιχη ρύθμιση της αμερικανικής Γερουσίας.

Κοινοβουλευτική αρχή υφίσταται, καθ' όσον η κυβέρνηση εξαρτά την παραμονή της στην εξουσία από την εμπιστοσύνη της Lok Sabha (κάτω Βουλής). Η κατανομή των αρμοδιοτήτων είναι όμοια μεταξύ των δύο σωμάτων, με δικαίωμα αναβλητικού βέτο καθενός απ' τα δύο για κάθε νομοσχέδιο που προέρχεται από το άλλο σώμα εντός βμήνου από την κατάθεσή του, περίπτωση κατά την οποία οι δύο Βουλές αποφασίζουν σε κοινή τους συνεδρίαση την ψήφιση ή μη του υπό κρίση νομοσχεδίου με απλή πλειοψηφία, ρύθμιση που προφανώς ευνοεί την πολυπληθέστερη Βουλή του Λαού. Ειδικά προκειμένου για οικονομικά νομοσχέδια, αυτά εισάγονται μόνο στην κάτω Βουλή και κατόπιν αποστέλλονται στο Συμβούλιο των Περιφερειών, που έχει δικαίωμα να προβάλει αναβλητικό μόνο βέτο εντός 14 ημερών, οπότε το νομοσχέδιο επιστρέφει στην κάτω Βουλή για να επιψηφισθεί οριστικά.

¹⁶ Άρθρο 330 Ινδικού Συντάγματος.

¹⁷ Singh and Deva, *supra* (n.6), 670.

Αντίστοιχα διπλά νομοθετικά σώματα υπάρχουν και στο επίπεδο των περιφερειών, κυρίως στις μεγάλες εξ αυτών, ενώ στις υπόλοιπες υπάρχει μόνο μία Βουλή, αναδεικνυόμενη ομοίως διά καθολικών, περιοδικά διενεργούμενων εκλογών.

2. Εκτελεστική εξουσία

Έπειτα από μακρές συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης σχετικά με την ακολουθητέα μορφή πολιτεύματος, προκρίθηκε η επιλογή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, κυρίως λόγω της ικανότητας συναίρεσης των πολλαπλών χαρακτηριστικών της χώρας, αντί του κινδύνου πρόκλησης διχαστικών διλημάτων, που ελλόχευε στην υιοθέτηση ενός προεδρικού πολιτειακού τύπου, όσο κι αν το προσωποπαγές του πολιτεύματος μοιάζει τελικά να βρίσκει τη διέξοδό του στο πρόσωπο του πρωθυπουργού. Έτσι ο Πρόεδρος καταλαμβάνει μια μάλλον εθιμοτυπική θέση εντός της αρχιτεκτονικής του συστήματος, αντίστοιχη με αυτή του Βασιλιά στο βρετανικό πολίτευμα, σύμφωνα με τους εμπνευστές του. Ως μια απ' τις λίγες κρίσιμες αρμοδιότητές του μοιάζει ο διορισμός των Κυβερνητών των Περιφερειών, εκπροσώπων ουσιαστικά του εθνικού κέντρου σε αυτές¹⁸, αλλά και των ανωτάτων δικαστών. Αντίθετα, κεντρικός ρόλος στην άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας επιφυλάσσεται στον πρωθυπουργό¹⁹, ο οποίος επιλέγει το υπουργικό συμβούλιο, λαμβάνει όλες τις κεντρικές πολιτικές αποφάσεις και συνήθως είναι ο επικεφαλής του πλειονοψηφήσαντος στην κάτω Βουλή κόμματος· πρόκειται ουσιαστικά για την κεντρική φιγούρα του πολιτεύματος που επωμίζεται το βάρος όλων των κρίσιμων αποφάσεων, με τη σύμπτωσή στο πρόσωπό του των ιδιοτήτων του ηγέτη της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, του αρχηγού του μεγαλύτερου κόμματος και του επικεφαλής της κυβέρνησης να δημιουργεί σαφή χαρακτηριστικά πρωθυπουργοκεντρικού πολιτεύματος.

Το δυαδικό σύστημα αρμοδιοτήτων που διαγράφεται από το Σύνταγμα στο νομοθετικό πεδίο, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, συνεχίζεται και στο εκτελεστικό. Έτσι, η κεντρική κυβέρνηση ασχολείται με ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, στρατιωτικά και οικονομικά, ενώ οι περιφέρειες ασχολούνται με τη δημόσια τάξη και ζητήματα περισσότερο διοικητικής υφής.

---

¹⁸ Singh and Deva, *supra* (n.6), 668.

¹⁹ Άρθρο 53 Συντάγματος της Ινδίας.

3. Δικαστική εξουσία

Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, το δικαιοδοτικό σύστημα της χώρας είναι ενιαίο και όχι αναπτυσσόμενο σε δύο παράλληλα επίπεδα, πολιτειακό και ομοσπονδιακό. Σε πρώτο βαθμό δικάζουν τα Περιφερειακά Πρωτοδικεία (District Courts), συνήθως μονομελή και σε δεύτερο βαθμό κατά κανόνα τα High Courts, τα είναι ανώτατα δικαστήρια σε επίπεδο περιφέρειας²⁰. Την ιεραρχική πυραμιδοειδή δομή ολοκληρώνει το Ανώτατο Δικαστήριο (Supreme Court), το οποίο επιλύει είτε διαφορές μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των περιφερειών είτε διαφορές μεταξύ των ίδιων των περιφερειών είτε ελέγχει τις αποφάσεις των πολιτειακών High Courts· ωστόσο, προοδευτικά στο χρόνο, ως προνομιακό πεδίο δράσης προέκυψε η de facto λειτουργία του ως Συνταγματικού Δικαστηρίου επί θεμάτων προστασίας ατομικών δικαιωμάτων.

Συντίθεται από 31 δικαστές (Chief Justice και άλλοι 30 δικαστές), διοριζόμενους από τον Πρόεδρο, οι οποίοι απολαμβάνουν σημαντικών εγγυήσεων ανεξαρτησίας, καθώς για την απομάκρυνση μέλους του Ανωτάτου Δικαστηρίου απαιτείται προεδρικό διάταγμα, ακολουθούμενο από απόφαση των δύο Βουλών, και μάλιστα με τις αυξημένες πλειοψηφίες της συνταγματικής αναθεώρησης, ενώ οι αποδοχές τους είναι ιδιαίτερα υψηλές²¹. Το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει μια αριετά ενδιαφέρουσα νομολογία περί της «βασικής δομής» του Συντάγματος, παρά την απουσία ρητής σχετικής ρύθμισης εντός του συντακτικού κειμένου, κρίνοντας μη νόμιμες αναθεωρήσεις που έθιγαν έναν στενό πυρήνα πολιτειακής αρχιτεκτονικής (θυμίζοντας έτσι και τις παρ' ημίν διατάξεις που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος του άρθρου 110 Σ.), προεχόντως δε προσπαθειών απομείωσης της έκτασης του δικαστικού ελέγχου²². Ωστόσο, η αδυναμία έστω και ενδεικτικής απαρίθμησης των κανόνων εκείνων που συναπαρτίζουν το πλέγμα της βασικής αυτής δομής έχει γίνει αφορμή να κατηγορηθεί το δικαστήριο για έντονο δικαστικό ακτιβισμό. Τέλος, ενδιαφέρουσα νομολογία έχει επίσης να παρουσιάσει σε θέματα προστασίας ατομικής ιδιοκτησίας, όπως αυτά ανέκυψαν σε προσπάθειες κρατικοποιήσεων από την εκτελεστική εξουσία κατά τη δεκαετία του 1970²³.

²⁰ Singh and Deva, *supra* (n.6), 672.

²¹ Άρθρο 125 Συντάγματος της Ινδίας.

²² Singh and Deva, *supra* (n.6), 684.

²³ Παναγιώτης Γ. Φλέσσας, «Ο Ινδικός πολιτικός συνταγματισμός», 15.

III. Τα δικαιώματα εντός του συνταγματικού χάρτη

A. Ισότητα και διαφορετικότητα

Εξετάσαμε ήδη σύντομα την προσπάθεια διαχείρισης της μοναδικής ποικιλομορφίας της Ινδίας στο πλαίσιο του οργανωτικού μέρους του Συντάγματός της. Προχωρούμε πλέον στην επισκόπηση του τμήματος των δικαιωμάτων, «της συνείδησης του καταστατικού χάρτη της χώρας», όπως έχει αποκληθεί²⁴.

Ένα απ' τα θεμελιώδη προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι συντάκτες του ήταν το θέμα των καστών. Οι κάστες ήταν δομές κοινωνικής διαστρωμάτωσης, οι οποίες διαχωρίζαν τα άτομα σε 4 κατηγορίες, που αντιστοιχούν στις 4 τάξεις του Ινδουισμού, επικρατούσας θρησκείας στην Ινδία: οι δάσκαλοι κ' ιερείς (1, Brahmins), οι αξιωματούχοι και στρατιωτικοί (2, Kshatriya), οι έμποροι και οι αγρότες (3, Vaishya), οι εργάτες (4, Shudras) και οι Dalits, οι ανέγγιχτοι. Κοινωνική κινητικότητα μεταξύ αυτών δεν ήταν νοητή. Μολονότι το σύστημα των καστών συνήθως αποδίδεται στις καταβολές της ινδουιστικής θρησκείας, σύμφωνα με νεότερες μελέτες, ενισχύθηκε ιδιαίτερα από το βρετανικό αποικιακό καθεστώς, ως μέσο άσκησης κοινωνικού ελέγχου.

Το άρθρο 15 του Συντάγματος, στο πλαίσιο της αρχής της ισότητας, η οποία αναδεικνύεται σε σημείο αναφοράς της συνταγματικής μηχανικής και αποβλέποντας στη θεσμική εκρίζωση του φαινομένου, απαγορεύει κάθε διάκριση στη βάση θρησκείας, φυλής, κάστας, φύλου ή τόπου γέννησης²⁵, κατοχυρώνοντας, παράλληλα, τη δυνατότητα του κράτους να προωθεί με ειδικές ρυθμίσεις τις υπανάπτυκτες τάξεις των πολιτών ή τις προκαθορισμένες κάστες (scheduled castes) και φυλές (scheduled tribes). Πλέον, με τον όρο «κάστες» εννοούνται

---

²⁴ Granville Austin, *The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation* (Oxford: Clarendon Press, 1966), 50.

²⁵ “1. The State shall not discriminate against any citizen on grounds only of religion, race, caste, sex, place of birth or any of them.

2. No citizen shall, on grounds only of religion, race, caste, sex, place of birth or any of them, be subject to any disability, liability, restriction or condition with regard to

a. access to shops, public restaurants, hotels and places of public entertainment; or

b. the use of wells, tanks, bathing ghats, roads and places of public resort maintained wholly or partly out of State funds or dedicated to the use of general public.”

κυρίως οι ανέγγιχτοι, οι οποίοι τελούσαν σε καθεστώς σχεδόν απόλυτης κοινωνικής απομόνωσης (εκπροσωπούν το 16,6% του συνόλου), ενώ με τις φυλές διάφοροι εθνοτικοί και, κυρίως, θρησκευτικοί πληθυσμοί (8.6% του συνόλου, αντίστοιχα), οι οποίοι επίσης δεν τύγχαναν ισότιμης μεταχείρισης κατά το παρελθόν. Έτσι, το Σύνταγμα μεριμνά ώστε οι δύο ομάδες να εκπροσωπούνται στα αντιπροσωπευτικά σώματα τουλάχιστον κατ' αναλογία προς τον πληθυσμό τους και η κοινή νομοθεσία έχει θεσπίσει σειρά μέτρων θετικής δράσης υπέρ των υπανάπτυκτων τάξεων (για τα οποία μάλιστα η θεωρία επαίρεται ότι υπήρξε πρωτοπόρος σε παγκόσμιο επίπεδο), με ποσοτώσεις σε διοίκηση, εκπαίδευση και εργασία, με την τριτενέργεια αυτών των θετικών διακρίσεων και στον ιδιωτικό τομέα να αποτελεί πάγιο πολιτικό αίτημα²⁶.

Αντίστοιχο έρεισμα για την καθιέρωση των μέτρων θετικής δράσης αποτελεί το άρθρο 14 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει την ισότητα ενώπιον του νόμου, με το ανώτατο δικαστήριο να έχει διακηρύξει πως όποια πράξη της κεντρικής διοίκησης ή των περιφερειών δεν είναι “just, fair and reasonable” παραβιάζει τον πυρήνα της αρχής της ισότητας. Συν τοις άλλοις, το άρθρο 16 κατοχυρώνει την ισότητα των ευκαιριών πρόσληψης στον δημόσιο τομέα, το άρθρο 17 απαγορεύει την πρακτική της αποφυγής της επαφής με ανέγγιχτους, για λόγους αγνότητας και μη μόλυνσης, ενώ το άρθρο 18 απαγορεύει την απονομή τίτλων, ουσιαστικά ευγενείας, ολοκληρώνοντας έτσι το πλέγμα των ρυθμίσεων γύρω απ' τη θεμελιώδη έννοια του χάρτη των δικαιωμάτων. Η ισότητα δεν είναι έτσι απλώς ένα πεδίο αποτροπής συμπεριφορών που δύνανται να προσβάλουν την αξία καθενός εκάστου, αλλά μία έννοια την οποία το ίδιο το κράτος προσπαθεί με ευρεία παρέμβαση να εμπεδώσει²⁷, αναγνωρίζοντας έτσι εμμέσως το διαφορετικό σημείο εκκίνησης των διαφόρων κοινοτήτων.

Αξία αναφοράς είναι και η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου αναφορικά με τα κρατικά προγράμματα θετικής δράσης που ήχθησαν ενώπιον του. Εκεί το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να διακηρύξει πως δεν αντιλαμβάνεται την ισότητα κατά τρόπο εξισωτικό, ως ίση μεταχείριση όλων, αλλά, τουναντίον, πως αυτή απαιτεί ομοιότητα των υπό κρίση περιπτώσεων ούτως ώστε να δύναται να τύχει εφαρμογής²⁸. Σε μία απ' τις αποφάσεις του το Supreme Court προσπάθησε να συναιρέσει την επιταγή για ενδυνάμωση της εκπαίδευσης

---

²⁶ Singh and Deva, *supra* (n.6), 657.

²⁷ Φλέσσας, *supra* (n. 23), 30.

²⁸ Φλέσσας, *supra* (n. 23), 33.

(το κατ' εξοχήν πεδίο τέτοιων αντιπαραθέσεων, αφού πρόκειται για το βασικό διάλυο κοινωνικής κινητικότητας και υπέρβασης των κοινωνικών στεγανών) των υπανάπτυκτων τάξεων του άρθρου 46 με την απαγόρευση της απαγόρευσης εισόδου στα πανεπιστήμια βάσει κάστας ή θρησκείας του άρθρου 29 του Συντάγματος, αποφαινόμενο ότι η οργάνωση των εισαγωγικών στα πανεπιστήμια εξετάσεων αποκλειστικά βάσει ποσοτώσεων κάστας και θρησκείας προσκρούει στην τελευταία διάταξη. Αλλά και αλλού²⁹ το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η διακράτηση του 67% επί του συνόλου των εισακτέων υπέρ διαφόρων υπανάπτυκτων ομάδων υπερέβαινε το εύλογο όριο του 50%³⁰, καθόσον η πρόνοια υπέρ των κοινωνικά αδυνάτων δεν θα πρέπει να αποβαίνει εις βάρος εκείνων που όντως πέτυχαν υψηλές επιδόσεις, ήτοι της αξιοκρατίας. Κατά τούτο, γίνεται εμφανές ότι η προσπάθεια να αναβαθμιστούν μέσω της θετικής δράσης συγκεκριμένες ομάδες έχει ως νομικό όριο τη μη αντίστροφη διακριτική μεταχείριση εις βάρος του γενικού πληθυσμού, ως δε πραγματικό την αποφυγή της περαιτέρω ανάδειξης της διαφορετικότητας των ομάδων αυτών, με αποτέλεσμα η διαφοροποίηση τους από το σύνολο να παγιώνεται και να καθίσταται εν τέλει οργανική και διχαστική.

B. Ελευθερία και ενότητα

Έτερη κρίσιμη διάταξη στο πλαίσιο του συστήματος προστασίας δικαιωμάτων του ινδικού Συντάγματος είναι αυτή του άρθρου 19, που κατοχυρώνει σωρευτικά τις ελευθερίες λόγου, συνέρχεσθαι, ένωσης, κίνησης, εγκατάστασης και επαγγέλματος, καμία εκ των οποίων δεν είναι, ωστόσο, απόλυτη, αλλά υπόκεινται στην επιβολή εύλογων περιορισμών, εν όψει της ακεραιότητας της Ινδίας, της κρατικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης και των χρηστών ηθών³¹, τηρουμένων των προϋποθέσεων της αρχής της αναλογικότητας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμα η προστασία της ζωής και της προσωπικής ελευθερίας του άρθρου 21³², η οποία υπό τη νομολογία του Supreme Court έχει προσλάβει πολύ ευρύτερο περιεχόμενο, καταλαμβάνοντας το δικαίωμα στην υγεία, στη δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση μέχρι την ηλικία των 14 ετών, το δικαίωμα στο περιβάλλον, στο καθαρό νερό, στην ιδιωτικότητα, τη νομική βοήθεια και την ταχεία απονομή δικαιοσύνης. Η ελευθερία της θρησκευτικής

---

²⁹ M.R.Balaji and Others vs State of Mysore AIR, 1963, SP, 649.

³⁰ Φλέσσας, *supra* (n. 23), 33.

³¹ Singh and Deva, *supra* (n.6), 658.

³² "No person shall be deprived of his life or personal liberty except according to procedure established by law."

συνείδησης, λατρείας και προπαγάνδισης προστατεύεται από το άρθρο 25, καθώς το κράτος δεν αναγνωρίζει επικρατούσα θρησκεία, αλλά αντιμετωπίζει ισότιμα τα διάφορα δόγματα. Είναι σαφές ότι ο υπερεκτεταμένος κατάλογος δικαιωμάτων συνάπτεται προς την όλη υπερ-ρυθμιστική πληρότητα την οποία επιδιώκει το Σύνταγμα, αφήνοντας μικρά περιθώρια στον κοινό νομοθέτη να αναπροσαρμόσει αυτά που οι συντάκτες του θεωρούσαν ως τα *minima* για μια ειρηνική κοινωνική συμβίωση.

Από την άλλη, τα πιο συνήθη κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται στο ινδικό Σύνταγμα υπό τον τύπο των κατευθυντηρίων αρχών της πολιτικής του κράτους, βάσει των οποίων οφείλει να κινείται η νομοθετική εξουσία (στερούμενα, ωστόσο, κατά την κρατούσα γνώμη αγωγιμότητας). Πιο χαρακτηριστικό είναι το άρθρο 39, το οποίο προσδιορίζει συγκεκριμένες πτυχές του κράτους προνοίας, προς την επίτευξη των οποίων οφείλει να αποβλέπει η κυβερνητική πολιτική³³, ενώ στοιχείο έντονης πρωτοτυπίας συνιστά και η καθιέρωση συνταγματικών καθηκόντων, τα οποία, παρά τον προφανώς εν μέρει διακηρυκτικό/πανηγυρικό τους χαρακτήρα και τη μειωμένη κανονιστική τους αξία, - τουλάχιστον μέχρις ότου εξειδικευθούν με κοινούς νόμους- ενδεικνύουν πολλές από τις επιδιώξεις και τη στοχοθεσία του Συντάγματος, συγκαταλέγοντας μεταξύ άλλων τα καθήκοντα της αποκήρυξης μειωτικών πρακτικών για τις γυναίκες, της προώθησης της αδελφοσύνης και της ενότητας μεταξύ των πολιτών της Ινδίας, αλλά και «του μόχθου για διάκριση σε κάθε πτυχή ατομικής και συλλογικής δράσης, ώστε το Έθνος να υψώνεται διαρκώς σε υψηλότερη στάθμη προσπάθειών και επιτευγμάτων» (!)³⁴.

---

³³ “Certain principles of policy to be followed by the State: The State shall, in particular, direct its policy towards securing

(a) that the citizens, men and women equally, have the right to an adequate means to livelihood;

(b) that the ownership and control of the material resources of the community are so distributed as best to subserve the common good;

(c) that the operation of the economic system does not result in the concentration of wealth and means of production to the common detriment;

(d) that there is equal pay for equal work for both men and women;

(e) that the health and strength of workers, men and women, and the tender age of children are not abused and that citizens are not forced by economic necessity to enter avocations unsuited to their age or strength;

(f) that children are given opportunities and facilities to develop in a healthy manner and in conditions of freedom and dignity and that childhood and youth are protected against exploitation and against moral and material abandonment.”

³⁴“ 51A. Fundamental duties It shall be the duty of every citizen of India (a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the national Flag and the National Anthem;

(b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;

(c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;

(d) to defend the country and render national service when called upon to do so;

IV. Συμπεράσματα

Η εξέταση των μεγεθών της αχανούς αυτής χώρας δεν μπορεί παρά να προκαλεί δέος σε κάθε επίδοξο μελετητή. Πολύ περισσότερο δέος προκαλεί η προσπάθεια σύλληψης οποιουδήποτε θεσμικού οικοδομήματος που να εγκλείει μέσα του με τρόπο βιώσιμο όλη αυτή την πολυπρισματική διαφορετικότητα και την αχανή πραγματική ρυθμιστέα ύλη. Κατά τούτο δεν είναι τυχαίο ότι η ισότητα, τόσο υπό την αρνητική όσο και υπό τη θετική της διάσταση, αναδεικνύεται στη θεμελιώδη συνθήκη συγκρότησης του σύγχρονου ινδικού κράτους: το τελευταίο πρέπει να πείσει για την αμεροληψία με την οποία αντιμετωπίζει κάθε ομάδα, μην προξενώντας καχυποψία στις υπόλοιπες και ευνοώντας έτσι την καλλιέργεια αποσχιστικών τάσεων. Η ουδετερότητα του κοσμικού κράτους και η ισότιμη μεταχείριση των πολιτών η είναι τα λογικά συμπληρώματα της αρχής της ισότητας.

Όσο όμως κι αν δεσπόζει η έννοια της ισότητας στο συνταγματικό οικοδόμημα, αυτή συμπορεύεται εξίσου με την ελευθερία των θεμελιωδών επιλογών, της έκφρασης, της θρησκευτικής συνείδησης, της λατρείας, της οικονομικής δραστηριότητας. Ποιο νόημα θα είχε άλλωστε η κατοχύρωση της πρώτης, δίχως την προστασία των επιλογών εκείνων που καθορίζουν το άτομο ως ηθική οντότητα, ώστε η ισότητα των διαφορετικότητων αυτή να αναπτυχθεί σε όλη της την έκταση και σε όλη της την πολυμορφία; Έτσι η ισότητα και η ελευθερία αλληλοσυμπληρώνονται ως υπαρκτικές αναγκαιότητες του ινδικού Συντάγματος, το οποίο δεν προκρίνει μια κορπορατιστική σύλληψη του κράτους, αλλά έναν συνδυασμό φιλελευθερισμού και πλουραλισμού για τις σχετικά αυτόνομες κοινότητες. Την ίδια, άλλωστε, λογική της σχετικής αυτονομίας, υπηρετεί, σε μεγαλύτερο επίπεδο, το ομόλογο παράδειγμα της ιδιότυπης σύνδεσης μεταξύ ομοσπονδιακού κέντρου και κατά τόπους περιφερειών στο ημι-ομοσπονδιακό μοντέλο της χώρας.

(e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;

(f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;”

(g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wild life, and to have compassion for living creatures;

(h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;

(i) to safeguard public property and to abjure violence;

(j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement.”

Συγκροτείται έτσι ένα νέο πολιτειακό και πολιτισμικό πρότυπο, το οποίο μέσα από τη φιλελεύθερη και παράλληλα ρεπουμπλικανική κατεύθυνση του έχει οδηγήσει τη χώρα σε καθεστώς δημοκρατίας και βαθμιαίας ανάπτυξης, παρά το πλήθος των πολλαπλών πιέσεων που καλείται διαρκώς να αντιμετωπίσει³⁵, ενθαρρύνοντας και όχι καταστέλλοντας τη διαφορετικότητα, ως σύμβολο της τελικής ενότητας του προτύπου και της επιτυχίας του στη διαχείριση των αντιθέσεων. Αντλώντας τα στοιχεία που έκρινε πιο δόκιμα και ταιριαστά στη δική της ιδιοτυπία και ιστορία από τις ΗΠΑ, τη Γαλλία, τον Καναδά, τη Μ. Βρετανία κ.α., η Ινδία μπόρεσε να μιμηθεί με τον καλύτερο τρόπο το παράδειγμα καθεμιάς απ' αυτές και όλων αυτών μαζί: να δημιουργήσει το δικό της αυτόνομο, πειστικό, βιώσιμο, αξιοθαύμαστο και δυσθεώρητο παράδειγμα, ένα πραγματικό σύμβολο ενότητας και αισιοδοξίας στη μοναδική της διαφορετικότητα και ποικιλομορφία³⁶.

---

³⁵ Παναγιώτης Γ. Φλέσσας, «Ο Ινδικός πολιτικός συνταγματισμός», 2.

³⁶ Singh and Deva, *supra* (π.6), 649.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Granville Austin, *The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation*, Clarendon Press, 1966.
- Durgadas Basu, *Introduction to the Constitution of India*, Lexis Nexis, 2013 (13th edition).
- Madhav Khosla, *The Indian Constitution*, Oxford University Press, 2012.
- Md. Ayub Mallick, “Indian Federation and the Multicultural Context” (2013), *Journal of Management & Public Policy*.
- Subrata K. Mitra, “Constitutional Design, Democratic Vote Counting and India’s Fortuitous Multiculturalism” (2005), South Asia Institute, Department of Political Science, University of Heidelberg.
- Sanjay Pandey, “Constitutional Perspective of Multiculturalism in India”, National Law University, Jodhpur.
- Mahendra P Singh and Surya Deva, “The Constitution of India: symbol of unity in diversity” (2005), *Yearbook of Public Law*.
- Παναγιώτης Γ. Φλέσσας, «Ο ινδικός πολιτικός συνταγματισμός» (2005), Έδρα Ευρωπαϊκού Δικαίου «Πώροφ» της Εθνικής Νομικής Σχολής του Μπάνγκαλορ.